



## הרב צבי שורץ

# 'במעגלי החג' - השפעת החג על הזמנים שסביבו

## הקדמה

בתורה נצטוונו על זמנים מקודשים של שבתות וימים טובים, וחכמים הוסיפו את חנוכה ופורים. ימים אלו מקודשים מזמן בואם ועד צאתם, ולכאורה אין להם השפעה מעבר ליום עצמו, חוץ מתוספת שבת ויום טוב שמוסיפים מעט מחול על הקודש. ביום כיפור התוספת הזו היא מדאורייתא,<sup>1</sup> ובשבתות וימים טובים יש מחלוקת אם היא מדאורייתא או מדרבנן.<sup>2</sup> ברם, מתוך עיון במקורות עולה שיש לחג מעגלים רחבים הקשורים אליו: לפעמים מתחילת אותו חודש כגון 'משנכנס אדר';<sup>3</sup> לפעמים שלושים יום קודם לחג כגון 'שואלים ודורשים בהלכות הפסח קודם לפסח שלושים יום';<sup>4</sup> ויש חגים או צומות שניכרת השפעתם בכל החודש כולו, כגון 'צום הרביעי וצום החמישי... יהיה... למועדים טובים'.<sup>5</sup> בעיון זה נכיר את מעגלי החג השונים ונעמוד על ההבדלים בין חג לחג, ובעיקר על משמעות הימים שלפני החג.

## א. יכול מראש חודש?

השאלה 'יכול מראש חודש?' לקוחה מן ההגדה של פסח, ובה מועלית האפשרות להקדים את סיפור יציאת מצרים לראש חודש ניסן, או לפחות לספרו מבעוד יום. לבסוף למדו שאין להקדים, כי כתוב 'ביום ההוא'<sup>6</sup> - בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, אך השאלה היא מהי ההווה אמינא בכלל להתחיל מראש חודש או מערב חג. אפשר לומר שהיה תהליך שקדם ליציאה - הכנת הקרבן ועוד - ולכן ה'זכר' אינו מתחיל מהיציאה עצמה אלא כבר מתחילת התהליך שמכין את הגאולה. אך גזרת הכתוב שמצוות סיפור יציאת מצרים קשורה לקיום המצווה בשלמותה, יחד עם כל דיני הפסח. אולם אם בענייני הפסח זו רק הווה אמינא, הרי בפורים ובתשעה באב מצאנו שאכן מתחילים לפני

1. שבת קמח ע"ב; ביצה ל ע"א.

2. ביאור הלכה, הל' שבת סי' רסא סעי' ב, בדעת השו"ע והרמב"ם.

3. תענית כט ע"א.

4. פסחים ו ע"א.

5. זכריה ח, יט.

6. שמות יג, ח.



כן. במשנה<sup>7</sup> נאמר: 'משנכנס אב ממעטין בשמחה', ובגמרא מתבאר: 'כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה'.<sup>8</sup> בוודאי אין הכוונה להשוות את ימי השמחה לימי האבל, אלא לומר שאף שענייני התענית חלים רק בתשעה באב אך כבר מתחילת החודש נוהגים מקצת אבלות וממעטים בשמחה, כך גם בפורים - אף שדיני הפורים חלים מן הדין רק ב"ד ובט"ו, השמחה מתחילה כבר מתחילת חודש אדר.<sup>9</sup> בחודש אדר מופיע דין נוסף מראש חודש. הירושלמי (מגילה פ"א ה"א) מביא: 'תני בשם רבי נתן כל החודש כולו כשר לקריאת מגילה שנאמר והחודש אשר נהפך להם וכו', ומובא ב'אור זרוע'<sup>10</sup> שמי שיוצא בחודש אדר ולא יוכל לקרוא מגילה ב"ד ובט"ו, יכול לקרוא כבר מתחילת החודש, כמו 'המפרש והיוצא בשיירה' שלא יהיה בביתו בפסח שיכול לבער קודם לחג שלושים יום. ה'שלחן ערוך' עצמו מתיר במקרים אלו רק כמה ימים לפני פורים: ב"א, י"ב וי"ג באדר,<sup>11</sup> כעין הזמנים שתיקנו 'לכפרים להקדים ליום הכניסה',<sup>12</sup> ומה שכתוב בירושלמי ש'כל החדש כשר', הכוונה היא בימים אלו בלבד. אבל ה'אור זרוע' מתיר במציאות דחוקה זו לקרוא את המגילה כבר מתחילת החודש. הוא גם מדייק בדברי הירושלמי שאפשר לקרוא את המגילה מתחילת החודש, כי לעניין קריאה ב' באדר לא כתוב ובלבד שלא יקרא פחות מ"א כשם שכתוב לגבי קריאה בט"ז ובלבד שלא יקרא אחר ט"ו - ולא יעבור כתיב.<sup>13</sup> ייתכן שדין זה ש'כל החודש כשר לקריאת מגילה' שייך רק לחודש אדר, כי המן הטיל פור על **החודש** ומכוח זה על היום. לכן דווקא במגילה (אסתר ט, כב) נאמר: '**והחודש** אשר נהפך להם'. אך ייתכן לומר להיפך, שמקרא זה הוא 'בניין אב' לכך שהחודש כולו שייך ל'גורל' אחד, ולכל חודש יש הייחוד שלו. פסוק זה מחזק את הדין 'משנכנס אדר' ומשנכנס אב', ועליו מבוססת שאלת 'יכול מראש חודש' ושיטת רשב"ג ששואלין ודורשין מראש חודש ניסן.<sup>14</sup> ובאמת ה'אור זרוע' עצמו מביא (שם) בשם רבנו אב"י העזרי שאפשר לקרוא את המגילה מתחילת החודש, קל וחומר מביעור חמץ שעליו מצאנו ש'המפרש והיוצא בשיירה' יכול לבער את החמץ בתוך שלושים הימים שלפני פסח. מכאן שהבין שאין זה דין של חודש אדר דווקא.

## ב. צום הרביעי וצום החמישי

שבי ציון שואלים (זכריה ז, ג) 'האבכה בחודש החמישי' - האם להמשיך ולהתענות על חורבן בית ראשון, כשעסוקים בבניין בית שני? עונה הנביא: 'צום הרביעי וצום החמישי

7. תענית פ"ד מ"ו.

8. תענית כט ע"א.

9. שו"ע, או"ח סי' תקנד סעי' א; שם סי' תרפו סעי' א.

10. אור זרוע, סי' שסז; שו"ע, או"ח סי' תרפח סעי' ו בשם יש אומרים.

11. לגבי קריאה בברכה; ב"א י"ב וי"ג; מביא הטור או"ח סי' תרפ"ח, מחלוקת אם קוראים בברכה או לא, אולם פחות מ"א לא מצאנו שיש מי שאומר שיברך.

12. שו"ע, או"ח סי' תרפח סעי' ו.

13. ירושלמי מגילה פ"א ה"א.

14. ראה להלן סברת המנחת חינוך שמדיוק בדברי הנביא קורא לימי הצום ע"ש החודש - 'צום הרביעי'.



וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים'. בהקשר לכך שואלת הגמרא (ראש השנה ט"ז ע"ב): 'קרי ליה צום וקרי ליה ששון ושמחה?! ומתרתת שיש שלושה מצבים לימים אלו: אין שלום ויש גזרות - צום מדברי קבלה (שהוא חמור כדברי תורה); יש שלום ואין גזרות - יום טוב מדברי קבלה; אין שלום ואין גזרות - זהו צום מדרבנן, שהגדרתו 'רצו מתענים רצו אין מתענים'. צום זה קל יותר מצום מדברי קבלה, ולכן קבעו בו רק עינוי מאכילה ומשתייה ומבוקר עד ערב, ולא חמישה עינויים מערב עד ערב. ה'מנחת חינוך'<sup>15</sup> מחדש שחיוב הצומות והימים טובים שקבעו הנביאים שיבואו במקום הצומות (חיוב זה נקרא 'חיוב מדברי קבלה') הוא על **החודש כולו**; וזו לשונו:

דהקבלה לא קבעה יום מיוחד כולו רק **החודשים**. ובאיזה יום שרוצים מתענים. וכן בימי ששון ושמחה באיזה יום שרוצה בחודשים הללו, עושים ששון ושמחה. לכן אף על פי שהבקעת החומה בבית ראשון הייתה בט' בתמוז,<sup>16</sup> נקבע הצום ב"ז בתמוז, זכר למאורעות שאירעו בבית שני. כיצד יכלו לעקור דברי קבלה שהם כדברי תורה, הרי הנביא קבע את הצום זכר לחורבן בית ראשון שהיה בט' בתמוז? אלא מכאן שכל החודש נחשב זמן חורבן ואין זו עקירה. כך עולה מדברי הטור<sup>17</sup> שמביא את דיני צום "ז בתמוז:

אף על גב דכתיב בקרא צום הרביעי בתשעה לחדש הובקעה העיר, האידינא מתענין בשבעה עשר בו, לפי שבתשעה הובקעה העיר בראשונה. וכיון דבשניה הובקעה ב"ז, תקנו להתענות ב"ז לפי דחורבן בית שני חמיר לן, ומכל מקום **צום הרביעי הוא**.

לפי ה'מנחת חינוך' יוצא שלא יום הצום או ה'יום טוב' משפיעים על החודש, אלא להיפך: קביעת הצום הייתה **בחודש**, ומכוחו קבעו חכמים את היום. וכך יובנו דברי הנביא שמדגיש את **החודשים** - 'צום הרביעי וצום החמישי'<sup>18</sup> ולא את **ימי** התענית.

## ג. 'שואלים ודורשים' קודם לחג

נאמר בגמרא (פסחים ו ע"א): 'שואלים ודורשים בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום', וכך נפסק בטור וב'שלחן ערוך'.<sup>19</sup> ה'בית יוסף' והב"ח על הטור (שם) נחלקו אם דין זה הוא דווקא בענייני פסח, או גם בשאר המועדים. ה'בית יוסף' מצמצם את דין 'שואלים ודורשים' רק לחג הפסח; וזו לשונו:

כדי שיהיה להם שהות רב להתעסק בטחינת החיטים ואפיית מצה והגעלת כלים וביעור חמץ. ולכן יש לדרוש ולהודיע את הדינים הרבים הרבה זמן לפני הפסח.

15. מנחת חינוך, מצווה שא.

16. ירמיהו לט, ב.

17. טור, או"ח סי' תקמט.

18. זכריה ח, יט.

19. שו"ע, או"ח סי' תכט.



מה שאין כן בשאר מועדים. ובעצרת, ליכא דינים יותר מבשאר יום טוב. ובסוכות אף על גב דאיכא מצוות סוכה ולולב, אין צריך ללמוד בהם כל כך דינים, דאפילו סוכת גנב"ך ורקב"ש כשרה. ובדפנות, סגי בשתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. ולולבים ואתרוגים, רובם כשרים. ועוד, שאין טרחת לולב וסוכה מרובה ודיין להתעסק בהם בערב החג. ומשום הכי לא בעי לשאול ולדרוש בהלכותיו כל כך זמן קודם.

אך הב"ח חולק עליו, ולפיו יש לשאול ולדרוש לפני כל החגים. הוא מסתמך על דברי הרוקח<sup>20</sup> שאומר 'שלושים יום קודם לפסח, לעצרת ולחג'. ואף שהב"ח עצמו מודה שאין זה מעיקר התקנה, נוהגים כך גם בשאר מועדים שלא לחלק. ונראה<sup>21</sup> שהמחלוקת היא על מהות הזמן שלפני החג - האם ימים אלו הם רק ימי הכנה לחג, ולכן חג שהכנתו ודיניו מרובים זקוק להכנה מרובה יותר, וחג שאין דיניו מרובים אין צריך הכנה רבה. אך מי שסובר שדין זה הוא גם בשאר מועדים, סובר שאין זה בגלל ההכנות אלא ישנם כמה מנהגים הקשורים לחג, שראוי להתחיל בהם שלושים יום לפני כן, כי זו כבר התחלה של החג עצמו. וכך הבין הפרי חדש<sup>22</sup> ששאל על הסתירה שבין הגמ' בפסחים (שם) שדורשין שלושים יום קודם לחג, בעוד בגמרא במגילה (לב ע"א) כתוב שתקנת משה הייתה ללמוד הלכות פסח בפסח; ולכאורה המשמעות היא לפסח עצמו ולא לפני כן! ותירץ שאין סתירה, שכן הגמרא בפסחים מלמדת אותנו ששלושים יום לפני פסח נקראים 'זמן פסח'; וזו לשונו:

כי במגילה כתוב שמשו רבנו תיקן בזמן פסח אולם מתי נקרא זמן הפסח לא כתוב. ובפ"ק דפסחים אשמועינן שלושים יום מקודם נקרא זמן הפסח. וכן ב'אור לנתיבתי'<sup>23</sup> מדויק שאף אם יש דינים מרובים שצריך יותר מל' יום, או אם יוצא לים לפני פסח קודם ל' יום - אין צריך לבדוק את החמץ, כי רק תוך ל' הם חפצא של הרגל ומכוח זה שואלים ודורשים בהלכות החג. ומשלושים יום מתחיל זמן הפסח, ולכן חייב בביעור חמץ ובדרשות החג.<sup>24</sup>

כאמור לדעת ה'בית יוסף' שלושים יום שלפני החג נצרכים להכנת החג, ואילו לדעת הב"ח משמעות שלושים הימים היא שמאז מתחיל זמן החג. אפשר להביא ראיה לשיטת

20. ר"א מוורמייזא, בספר הרוקח, הלכות פסח סי' רמד.

21. ראה הסבר הרב קולין, מובא בס' אלה הם מועדי, לרב אליהו שלזינגר, פסח סי' א.

22. פרי חדש, סי' תכט ס"ק א ד"ה א"נ.

23. אור לנתיבתי, ישיבת אור התלמוד, כתובות פסחים, 'שואלין ודורשין קודם לחג', עמ' שז.

24. יסוד דומה נמצא בדין תוספת שביעית מן התורה שלפי רבנו תם, שמובא בתוס', ר"ה ט ב ד"ה ומותר, איסור התוספת מן התורה הוא רק בחרישה, כי הוא מועיל לשביעית, אבל נטיעה שאינה משביחה את השדה, אין לה תוספת שביעית מן התורה אלא רק מדרבנן, כי הוא סובר שהתוספת היא הכנה לשביעית. אולם אפשר להבין שתוספת זו היא הרחבה של שנת השמיטה, וכבר אז חלים דיני שמיטה, וכך עולה מן התוספות, במו"ק ג ב ד"ה יכול, שלכן הייתה הוזה אמינא ללקות על תוספת אף שזו רק מצוות עשה שאין לוקים עליה, כי הכוונה בתוספת 'שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית'.



ה'בית יוסף' מדברי הגמרא במגילה<sup>25</sup> שמזכירה את המשנה (שקלים פ"א מ"א) 'באחד באדר משמיעין על השקלים'. שואלת הגמרא: 'משמיעין על השקלים מנלן? ועונה שלכן משמיעין באחד באדר, כדי שיביאו שקלים למקדש ויקנו קרבנות ציבור מתרומת השנה החדשה המתחילה באחד בניסן. הגמרא תולה זאת בדין 'שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שלושים יום', וברור שהצורך להכריז על השקלים בא' באדר הוא בתורת הכנה לראש חודש ניסן, שאז נקנים קרבנות הציבור מן השקלים החדשים. מאידך גיסא אפשר להביא ראיה לשיטת הב"ח מן הגמרא (פסחים ו ע"א) שמוכיחה ששואלים קודם חג שלושים יום מדברי משה רבנו על פסח שני: 'שהרי משה רבנו עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני'. והרי פסח שני אין בו הכנה מרובה כמו בפסח ראשון, כי אין בו איסור חמץ ולא הגעלת כלים, אם כן מדוע צריך שלושים יום? אלא הסיבה היא כדברי הב"ח, שזמנו של החג מתחיל שלושים יום לפני החג, ולכן כבר שלושים יום לפני פסח שני לימד משה רבנו את דיניו.<sup>26</sup>

ה'שם משמואל' (דברים תבא תרע"ה) מסביר את מהות הרחבת החג בימים שלפני החג, ומביא את דברי אביו בעל ה'אבני נזר':

שהמשך הקדושה לפי ההכנה וכאשר ההכנה לשבת היא שלשה ימים כי אז נקרא לפני השבת כן נמשכת הארת קדושת שבת שלשה ימים ועד אז נקרא אחר השבת [וחייב בהבדלה<sup>27</sup>] וכ"כ ביו"ט באשר שלשים יום היא ההכנה קודם הרגל נמשכת הארת קדושת יו"ט שלשים יום ונקרא אז אחר הרגל עכ"ד.

מדבריו עולה שההכנה של שלושים יום קודם לפסח היא הגורמת לכך שקדושת הפסח נמשכת שלושים יום עד פסח שני. ולפי ה'שם משמואל' ייתכן שתקנת משה לדרוש בדיני הפסח שלושים יום קודם לחג קדמה לציוויו על פסח שני, והגמרא שהביאה ראיה שדורשים קודם הפסח שלושים יום מכך שמשה רבנו מלמד בפסח ראשון את דיני פסח שני, אינה הסיבה לתקנה ש'שואלין קודם הפסח', אלא תוצאה. זאת משום שמכוח ההכנה לפסח נמשכת הקדושה עד פסח שני, ולכן הזהיר ב"ד בניסן על פסח שני.

## ד. סוכה ישנה

בגמרא (סוכה ט ע"א) נאמר:

סוכה ישנה בית שמאי פוסלים ובית הלל מתירים ואיזו היא סוכה ישנה שעשאה קודם לחג שלושים יום. ותוך שלושים יום לחג כשרה ואינה נקראת סוכה ישנה. למעלה משלושים יום קודם לסוכות - פסולה.  
ורש"י מבאר:

25. מגילה כט ע"ב.

26. יש מחלוקת אם לתקנות משה רבנו יש דין דאורייתא או דרבנן, ראה ספר 'התקנות בישראל', ח"א שציפנסקי, עמ' קלא-קלד.

27. שו"ע, או"ח סי' רצט סעי' ו, ובמ"ב, שם ס"ק טז: 'כי עד יום ג' שייך לשבת שעברה'.



כיוון דשואלים בהלכות החג קודם לעצרת שלושים יום, סתם העושה, לשם חג הוא עושה.  
והמהרש"א<sup>28</sup> מביא ראייה מדברי רש"י לשיטת הב"ח ששואלים ודורשים לפני כל חג. לכן אפשר ללמוד **סוכה ישנה** מדין 'שואלין ודורשין לפני הפסח שלושים יום'.

## ה. ביעור חמץ

הגמרא מביאה את דין ביעור חמץ של 'המפרש והיוצא בשיירה שלושים יום קודם לפסח' שנלמד מדין 'שואלים ודורשים קודם לפסח' כדברי הגמרא (פסחים ו ע"א):  
הני שלשים יום [של המפרש והיוצא בשיירה] מאי עבידתיהו? - כדתניא: שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום.  
מבאר רש"י (פסחים ו ע"א): 'ומאז חל עליו להיזהר בצרכי הפסח'. וכך פסק הטור (או"ח סי' תכט):

שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום **הלכך** שלושים יום קודם לפסח חל עליו חובת ביעור.  
מקשה על כך הט"ז: הלוא אין חיוב הביעור תלוי ב'שואלים ודורשים', ובטור כתוב '**הלכך** - משמע שחובת ביעור חמץ **תלויה** בדין 'שואלים'?! ועוד הוא שואל: הרי הביעור הוא רק למי שיצא מביתו או מי שדעתו לחזור, אבל אם לא יצא מביתו אז אין חיוב? ועוד, הרי זה ששואלים אינו אלא רשות, אבל ביעור חמץ הוא חובה, אם כן כיצד תלויה ההלכה של ביעור בדין 'שואלים ודורשים'? מתרץ הרב שלזינגר בספר 'אלה הם מועדי'<sup>29</sup> שלפי הטור זה **דין מדיני הפסח**, ולכן אפשר לתלות את הביעור מדין 'שואלים', כי כבר אז חל זמן פסח. אבל הט"ז הבין שדין שואלים אינו אלא **חלק מן ההכנות** כדי לדעת כיצד לקיים את עיקר המצווה, לכן הקשה שאין שייכות בין חובת הביעור לדין 'שואלים'.

## ו. מנהג איסור אכילת מצה

הדין הוא שאין לאכול מצה בערב פסח.<sup>30</sup> ב'משנה ברורה'<sup>31</sup> מביא על פי 'שיירי כנסת הגדולה' שיש נוהגים לא לאכול מצה כבר מראש חודש. הרב משה פיינשטיין<sup>32</sup> דן באיסור אכילת מצה בערב פסח, אם הוא קשור לאיסור החמץ וחל רק מזמן איסור החמץ משעה שישית, או שאין ביניהם קשר, ואעפ"י שחמץ אסור רק משעה שישית, מצה אסורה כל היום. אומר הרב פיינשטיין שלפי הטעם שאסרו לאכול מצה בערב פסח **כל היום**, שייך גם לאסור אכילתה שלושים יום קודם הפסח לרבנן ושתי שבתות לרשב"ג,

28. מהרש"א, סוכה ח"א ד"ה סוכה ישנה.

29. אלה הם מועדי, ח"ג פסח סימן א.

30. רמב"ם, הל' חמץ ומצה פ"ו הי"ב.

31. משנ"ב, סי' תעא.

32. אגרות משה, ח"א סי' קנה.



רק לא רצו להכביד על הציבור. לכן רק יחידים מחמירים על עצמם משעה שמתחילים לדרוש בהלכות הפסח, שאז עליהם להיזהר כמו בערב פסח, וכמו שהביא רש"י<sup>33</sup> ששלושים יום קודם לחג יש להיזהר בכל צורכי הפסח.

## ז. תקיעת שופר באלול

מצוות היום בראש השנה היא תקיעה בשופר, ועל שם התקיעה נקרא היום 'יום תרועה'.<sup>34</sup> בחודש אלול יש מנהגים רבים שהם הכנה לימי הדין. הרב גולדשטון<sup>35</sup> הביא שבתקיעת שופר של חודש אלול אנו מכינים את עצמנו לתקיעה בראש השנה, והיות שאחד מטעמי התקיעות בראש השנה לערב את השטן<sup>36</sup> שלא יקטר, כבר בחודש אלול אנו תוקעים ומערבבים את השטן שלא יקטר בראש השנה. בספר מנהגי המהר"ם מרוטנברג (ספר מנהגים דבי ר"מ, סדר ריינוס לערב ר"ה, עמ' 37) נאמר: שנהגו לתקוע שופר מר"ח אלול עד ג' ימים קודם ר"ה, כדי ללמד ולחנך במצוות דתניא שואלים בהלכות הרגל קודם הרגל שלושים יום. לכן תוקעים בשופר שלושים יום קודם ראש השנה, כדי להתכונן למצוות יום ראש השנה שהיא תקיעה בשופר.

## סיכום

חגים וזמנים מקודשים חלים בזמנים שהתורה קבעה, אולם חלק מדיני החג חלים כבר מראש חודש ואפילו שלושים יום קודם לחג, והם אינם רק הכנה לחג אלא יש בהם התחלה של מהות החג. כך אפשר להבין את דיני ביעור חמץ קודם לפסח, סוכה ישנה לפני סוכות, קריאת מגילה מתחילת חודש אדר ומנהג תקיעת שופר באלול לפני ראש השנה.



33. רש"י, פסחים ו ע"א.

34. במדבר כט, א.

35. דברי מועד, עמ' 153.

36. תרגום ירושלמי (הנקרא תרגום יונתן) במדבר כט, א.